

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՏՈՐ

II

ԳԻՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

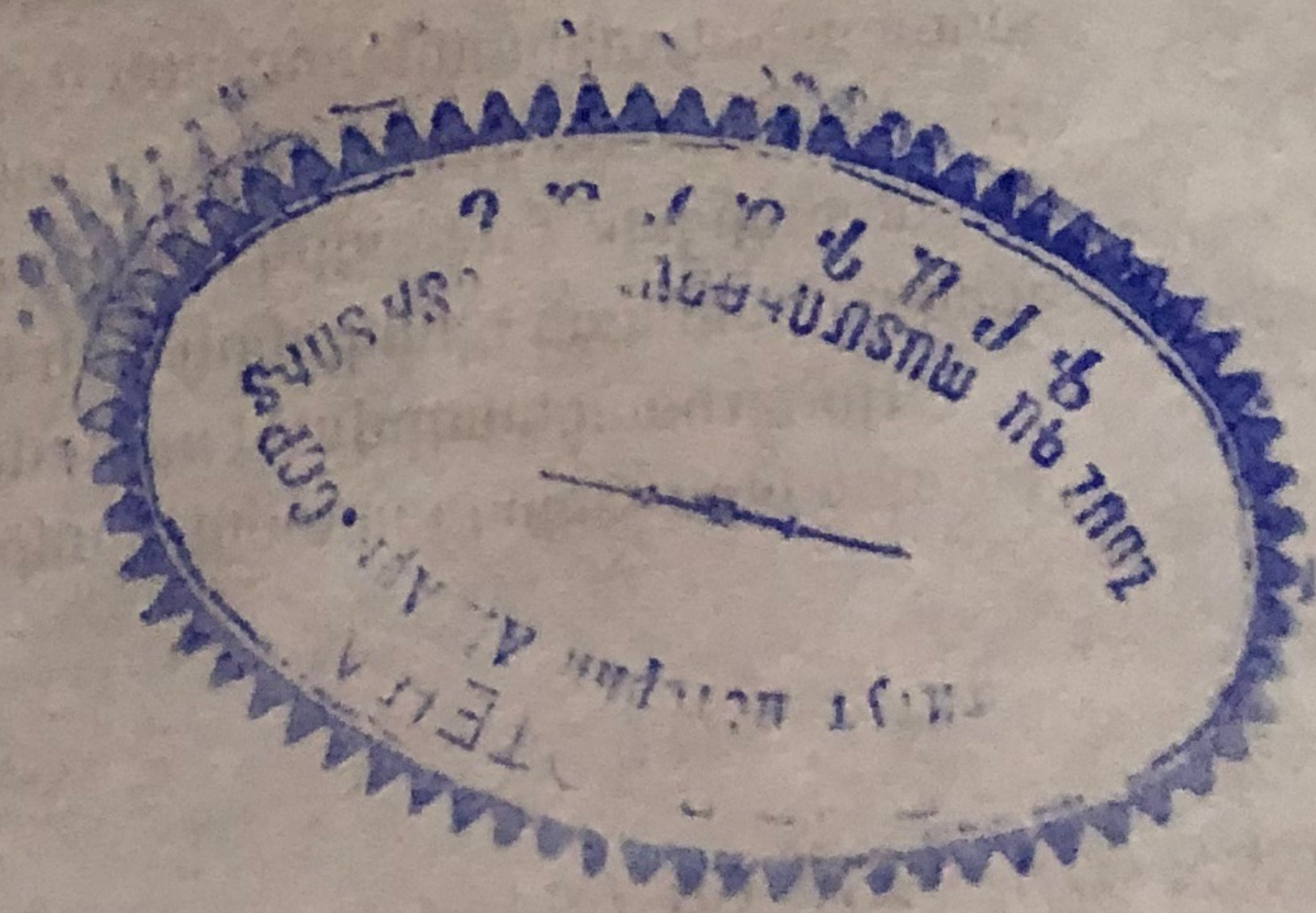
ՀԱՏՈՐ II

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

(IV դար — XVII դարի առաջին կես)

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

(IV դարի սկիզբ — IX դարի կես)

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ • 2018

Հրատարակվում է ՀՀ ԿԳՆ Գիտության պետական կոմիտեի պատվերով՝
պետական ֆինանսավորմամբ

Բազմահատորյակի խմբագրական խորհուրդ

Ա. Ա. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ (նախագահ), Կ. Հ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ (նախագահի տեղակալ),
Ա. Վ. ԱՂԱՍՅԱՆ, Պ. Ս. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ա. Ա. ԽԱՌԱՏՅԱՆ,
Հ. Մ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Է. Գ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ, Հ. Ղ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ,
Ա. Ի. ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ռ. Ա. ՍԱՖՐԱՍՏՅԱՆ, Ա. Հ. ՍԻՄՈՆՅԱՆ,
Ա. Ս. ՎԻՐԱԲՅԱՆ, Վ. Ա. ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ

Հատորի խմբագրակազմ

Ա. ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ (պատասխանատու խմբագիր),
Վ. ԹՈՐՈՍՅԱՆ (պատասխանատու խմբագրի տեղակալ),
Կ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, Ա. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ, Վ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ, Վ. ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ

ՀՏԴ 94(479.25)
ԳՄԴ 63.3(5Հ)
Հ 282

Հայոց պատմություն: Գիրք I (IV դարի սկիզբ — IX դարի կես): Միջին դարեր (IV դար — XVII դարի առաջին կես)/խմբ. խորհուրդ՝ Ա. Մելքոնյան և ուրիշ.: Խմբագրակազմ՝ Ա. Շահնազարյան և ուրիշ.— Եր.: «Զանգակ» հրատ., 2018.
Հատոր II.— 704 էջ + 24 էջ ներդիր:

Ներկայացվող խմբային աշխատանքը «Հայոց պատմության» ակադեմիական բազմահատորյակի երկրորդ հատորի առաջին գիրքն է, որն ընդգրկում է միջնադարի IV դ. սկզբից մինչև IX դ. կեսն ընկած շրջափուլը: Այն ներառում է Արշակունիների թագավորության, Հայաստանի նկատմամբ Սասանյան Պարսկաստանի և Բյուզանդիայի քաղաքականության, արաբական տիրապետության և դրա դեմ հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի, տվյալ ժամանակահատվածի սոցիալ-տնտեսական, մշակութային և եկեղեցու պատմության այլ հիմնահարցեր: Հարադրված է հայկական և օտար՝ հարուստ աղբյուրագիտական նյութի և առկա գիտական գրականության համակողմանի օգտագործմամբ:

Գիրքը հասցեագրված է պատմաբաններին, քաղաքագետներին, միջազգայնագետներին, ինչպես նաև Հայոց պատմությանը հետաքրքրվող լայն հասարակայնությանը:

ՀՏԴ 94(479.25)
ԳՄԴ 63.3(5Հ)

ISBN 978-9939-68-694-3

© ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտ, 2018
© «Զանգակ-97» ՍՊԸ, 2018

ԱՌԱՋԱԲԱՆ .....

ԲԱԺԻՆ I

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՎԱՂ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ
(IV ԴԱՐԻ ՍԿԻՋԲ - IX ԴԱՐԻ ԿԵՍ)**

ՉԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

(Վախե թորոսյան)

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ՏՐԴԱՏ Գ-Ի

ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 15

ա. Քրիստոնեության ընդունումը պետական կրոն 15

բ. Տրդատ Գ-ի գործունեությունը 33

ՉԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

(Բարկեն Հարությունյան)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ IV Դ. 30-40-ԱԿԱՆ ԹԹ..... 45

1. ՄԵԾ ՀԱՅՔԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽՈՍՐՈՎ ԿՈՏԱԿԻ ՕՐՈՔ..... 45

ա. Պայքար կենտրոնախույս ուժերի և օտար նվաճողների դեմ..... 45

բ. Պարսից միջամտությունը Մեծ Հայքի ներքին գործերին: Ավատատերերի ելույթներն արքունիքի դեմ..... 54

գ. Հայ-պարսկական պատերազմը 56

2. ՄԵԾ ՀԱՅՔԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԻՐԱՆԻ ՕՐՈՔ..... 59

ա. Արքունիքի և եկեղեցու փոխհարաբերությունները 59

բ. Արքունիքը և նախարարությունները 62

գ. Պարսկա-հռոմեական պատերազմը և Մեծ Հայքի թագավորությունը..... 65

ՉԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԳ

(Բարկեն Հարությունյան)

**ԱՐՇԱԿ Բ-Ի ՊԱՅՔԱՐԸ ՀԱՅՈՑ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՄՐԱՊԵՏՄԱՆ ԵՎ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՀԱՄԱՐ IV Դ. 50-60-ԱԿԱՆ ԹԹ..... 71**

1. ԱՐՇԱԿ Բ-Ի ՆԵՐՔԻՆ ԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 71

ա. Արշակ Բ-ի թագավորության առաջին տարիները: Աշտիշատի եկեղեցական ժողովը..... 71

բ. Հայ-հռոմեական հարաբերությունների կարգավորումը..... 75

գ. Ներքաղաքական պայքարի սրումը 78

դ. Մեծ Հայքի թագավորությունը պարսկա-հռոմեական հակամարտության ոլորտում..... 93

2. ՊԱՅՔԱՐ ՍԱՍԱՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԴԵՄ..... 99

ա. Պարսկա-հռոմեական պատերազմը: «Ամոթալի» հաշտությունը..... 99

բ. Հայ-պարսկական քառամյա պատերազմը.....	103
գ. Արշակ Բ-ի գերեվարությունն ու մահը	108

ՉԱՌԻՆ ԳՈՐԲՈՐԳ
(Բարկեն Հարությունյան)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՊԱՊ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՕՐՈՔ	114
ա. Արտագերսի պաշտպանությունը	114
բ. Պապի գահակալությունը	118
գ. Ձիրավի ճակատամարտը.....	124
դ. Մեծ Հայքի թագավորության տարածքային ամբողջականության վերականգնումը	128
ե. Պապի ներքին քաղաքականությունը	131
զ. Պապի դիվանագիտական ձեռնարկումները պարսկա-հռոմեական մրցակցության պայմաններում.....	137
է. Հայ-հռոմեական հարաբերությունների սրումը և Պապի սպանությունը.....	139

ՉԱՌԻՆ ՀԻՆՉԵՐՈՐԳ
(Բարկեն Հարությունյան)

ՄԵԾ ՀԱՅՔԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ IV Դ. ՎԵՐՋԻՆ ԵՎ V Դ. ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՄՆԱՄՅԱԿԻՆ	144
1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ IV Դ. 70-80-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ	144
ա. Վարազդատ թագավոր	150
բ. Մանվել Մամիկոնյանը Հայոց թագավորության խնամակալ	150
2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ IV Դ. ՎԵՐՋԻՆ ՔՍԱՆԱՄՅԱԿԻՆ ԵՎ V Դ. ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՆԵՐԻՆ	153
ա. Արշակ Գ և Խոսրով Վերջին: Հայաստանի առաջին բաժանումը.....	153
բ. Հայաստանը վերջին Արշակունիների օրոք	161

ՉԱՌԻՆ ՎԵՃԵՐՈՐԳ
(Վրեժ Վարդանյան)

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ 450-451 ԹԹ.:	167
ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ	167
ա. Սասանյանների քաղաքականության սաստկացումը.....	170
բ. Կրոնափոխության առաջարկը: Արտաշատի ժողովը	174
գ. Անգղի և Զարեհավանի դեպքերը: Խաղխաղի ճակատամարտը	180
դ. Ավարայրի ճակատամարտը	
ե. Ժողովրդա-ազատագրական պայքարի հետագա ընթացքը: Տիգրանի դատավարությունը	184

ՉՆՈՒՄ 3 ՈՒՅԵՐՈՐԳ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ 482-484 ԹԹ.: 189
ՎԱՀԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ .....

1. ՍԱՍԱՆՅԱՆ ԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՊԱՌԱԿՏԻՉ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱ

ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ (Վրեժ Վարդանյան)..... 189

2. ՎԱՀԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ .....

ա. Ապստամբության սկիզբը (Վրեժ Վարդանյան)..... 193
բ. Ներսեհապատի ճակատամարտը և ապստամբության հետագա ընթացքը (Վրեժ Վարդանյան)..... 197
գ. Նվարսակի պայմանագիրը (Վրեժ Վարդանյան)..... 204
դ. 490-ական թթ. հակապարսկական ապստամբությունը (Վահան Իսկանյան, Վահե Թորոսյան)..... 209

ՉՆՈՒՄ ՈՒՅԵՐՈՐԳ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VI ԳԱՐՈՒՄ .....

1. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ (Վահան Իսկանյան, Վահե Թորոսյան) .....

ա. Արևելյան Հայաստանը VI դ. առաջին կեսին..... 214
բ. 571-572 թթ. ապստամբությունը Սասանյան Պարսկաստանի դեմ և պարսկա-բյուզանդական պատերազմը..... 218
գ. 591 թ. պարսկա-բյուզանդական հաշտության պայմանագիրը և Հայաստանը..... 230
դ. Մորիկ կայսեր վարչական ու ռազմական քաղաքականությունը..... 233
ե. Ապստամբություններ Բյուզանդիայի և Պարսկաստանի դեմ..... 237

2. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ (Հրաչ Բարթիկյան) .....

ա. Արևմտյան Հայաստանի վարչաքաղաքական բաժանումը..... 247
բ. Հուստինիանոս I-ի վարչաքաղաքական ու ռազմական միջոցառումները..... 251
գ. Հայոց ժառանգական իրավունքի մասին Հուստինիանոս I-ի օրենքները..... 256
դ. Հայ ժողովրդի ընդվզումները կայսրության դեմ..... 258

ՉՆՈՒՄ ԻՆՆԵՐՈՐԳ

(Էդուարդ Դանիելյան)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՊԱՐՍԿԱ-ԲՅՈՒԶԱՆԴԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԸ

VII ԳԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՌԱՄՆԱՄՅԱԿՈՒՄ .....

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VII Գ. ԱՌԱՋԻՆ ՔՍԱՆԱՄՅԱԿՈՒՄ .....

ա. Հայաստանը պարսկա-բյուզանդական պատերազմի վերսկսման ժամանակաշրջանում..... 262
բ. Տիգրանի ժողովրդ..... 265

2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VII դ. 20-30-ԱԿԱՆ ԹԹ. ....

ա. Հայաստանը Հերակլ կայսեր պարսկական արշավանքների ժամանակ..... 267
բ. Հայաստանը պարսկա-բյուզանդական պատերազմներից հետո..... 270

ՉԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐՈՐԳ

(Արամ Տեր-Ղևոնդյան, Վահան Տեր-Ղևոնդյան, Էդուարդ Դանիելյան)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VII Դ. 40-90-ԱԿԱՆ ԹԹ..... 274

- ա. Արաբական խալիֆայության ձևավորումը և նվաճումների սկիզբը..... 274
- բ. Արաբական առաջին արշավանքները Հայաստան..... 276
- գ. Հայ-արաբական պայմանագիրը..... 283
- դ. Հայաստանի ինքնուրույնության վերականգնումը..... 286

ՉԼՈՒԽ ՏԱՍՆՍԵԿԵՐՈՐԳ

(Արամ Տեր-Ղևոնդյան, Վահան Տեր-Ղևոնդյան)

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ VIII ԴԱՐՈՒՄ..... 295

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VIII Դ. ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍԻՆ..... 295

- ա. Արաբական տիրապետության հաստատումը: Արմինիա ոստիկանության վերջնական կազմավորումը..... 295
- բ. 703 թ. հակաարաբական ապստամբությունը..... 298
- գ. Արաբական խալիֆայության նոր քաղաքականությունը հայ նախարարների ու եկեղեցու նկատմամբ..... 302
- դ. Հայաստանի վիճակը Խալիֆայություն-խազարներ և Խալիֆայություն-Բյուզանդիա հակամարտությունների ընթացքում..... 308
- ե. 747-750 թթ. ապստամբությունը..... 312

2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ VIII Դ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍԻՆ..... 315

- ա. Աբբասյան խալիֆայության քաղաքականությունն Արմինիա նահանգում..... 315
- բ. Ընդվզումները Վասպուրականում..... 318
- գ. 774-775 թթ. մեծ ապստամբությունը..... 320
- դ. Հայաստանը VIII դ. վերջին քառորդում..... 327
- ե. Օտար էթնիկ տարրերի զանգվածային ներթափանցումները Հայաստան..... 330

ՉԼՈՒԽ ՏԱՍՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԳ

(Արամ Տեր-Ղևոնդյան, Վահան Տեր-Ղևոնդյան)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ԱՆԿԱԽ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԿԱՆՔՆԵՄԱՆ ՆԱԽԱՇԵՄԻՆ (IX դ. առաջին կես)..... 332

1. ՀԱՅ ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՏՆԵՐԻ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄԸ..... 332

- ա. Բազրատունիների հզորացումը: Աշոտ Մնակեր..... 336
- բ. Հայաստանը Բագարատ Բազրատունու օրոք..... 341

2. ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ՆՈՐ ՓՈՒԼԸ՝ 850-855 ԹԹ..... 341

- ա. Արաբական ներխուժումները և հայ ժողովրդի պայքարը Խալիֆայության դեմ 850-852 թթ..... 341
- բ. Խալիֆայության դեմ պայքարը 852-855 թթ.: Հայաստանի ներքին ինքնավարության վերականգնումը..... 347

ՉԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ
(Հրաչ Բարթիկյան)

ԱՂԱՆԴԱՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ IV- IX ԴԱՐԵՐՈՒՄ 355

1. **ԱՂԱՆԴԱՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ IV-V ԴԱՐԵՐՈՒՄ** 355

2. **ՊԱՎԼԻԿՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ** 365

    ա. **Շարժման սկզբնավորումը** 365

    բ. **Շարժման գաղափարախոսությունը և համայնքային կազմակերպությունը** 372

    գ. **Շարժման հզորացումը** 377

    դ. **Բյուզանդական կայսրության հալածանքները պավլիկյանների դեմ** 378

    ե. **Պավլիկյանների զինված պայքարը Բյուզանդական կայսրության դեմ:**
    Շարժման թուլացումն ու անկումը 381

ՉԱՐԺՈՒՄՆԵՐԸ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ
IV-IX ԴԱՐԵՐՈՒՄ 387

1. **ՊԵՏԱԿԱՆ-ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ (Բարկեն Հարությունյան)** 387

    ա. **Ավատատիրության ձևավորումը** 387

    բ. **Հողատիրության ձևերը** 391

    գ. **Ավատատիրական աստիճանակարգը** 395

    դ. **Պետական կարգը** 398

    ե. **Բանակը** 401

    զ. **Տեղական կառավարումը** 404

2. **ՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ 428-630-ԱԿԱՆ ԹԹ.**
(Հենրիկ Խաչատրյան) 406

3. **ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ 640-850-ԱԿԱՆ ԹԹ.**
(Արամ Տեր-Ղևոնդյան, Վահան Տեր-Ղևոնդյան) 414

4. **ՀԱՅՈՑ ԱՐԵՎԵԼԻՑ ԿՈՂՄԵՐԸ V Դ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՄԻՑ IX Դ. ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍԸ**
(Արգիշտի Վարդանյան) 425

5. **ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ (Արամ Քարանթարյան)** 433

    ա. **Գյուղատնտեսությունը, արհեստները և առևտուրը** 433

    բ. **Քաղաքները** 443

6. **ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ** 446

    ա. **Հայոց եկեղեցին IV-VII դդ. (Կարինե Մելիքյան)** 446

    բ. **Հայոց եկեղեցին VIII դ.-IX դ. առաջին կեսին (Վրեժ Վարդանյան)** 481

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ	493
1. IV Դ. ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ (Գոհար Վարդանյան)	493
2. ՀԱՅՈՑ ԱՅԲՈՒԲԵՆԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ (Արտակ Մովսիսյան)	500
3. ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱԿԱՆ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ (Վարազ Ներսիսյան)	511
4. ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (Պետրոս Հովհաննիսյան)	530
5. ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ (Սեյրան Զաքարյան)	559
6. ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ (Ազատ Բոզոյան)	574
7. ՏԻԵԶԵՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (Էդուարդ Դանիելյան)	583
8. ՉԱՓԵՐ ԵՎ ԿՇԻՌՆԵՐ (Ռաֆիկ Վարդանյան)	588
9. ՏՈՆԱՑՈՒՅՑ ԵՎ ՏՈՄԱՐ (IV Դ.-XVII Դ. ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍ) (Ռաֆիկ Վարդանյան)	590
10. ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ (Մուրադ Հասրաթյան)	602
11. ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ (Վիգեն Ղազարյան)	615
12. ՈՐՄԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԽՃԱՆԿԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ (Վիգեն Ղազարյան)	618
13. ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ (Աննա Արևշատյան)	621
14. ԹԱՏՐՈՆ (Հենրիկ Հովհաննիսյան)	626
ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿ	631
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ (Հենրիկ Խաչատրյան)	667